

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE SESLETİM VE SESBİLGİSEL BOZUKLUKLAR: PLOVDIV PAİSİY HİLENDARSKİ ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

*Photography and Photographic Disorders in Teaching Turkish as a
Foreign Language: The Case University of
Plovdiv Paisii Hilendarski*

Harun BEKİR*

Öz: Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrenciler için en önemli sorunlardan birisi sesbirimlerin doğru sesletimidir. Özellikle değişik dil ailelerinden gelen öğrencilerin oluşturduğu sınıflarda Türkçe sesbirimlerin sesletiminde zorluk yaşandığı görülmektedir. Bu durum, erek dilde ürettikleri sesbirimlerin kendi anadillerindeki ya da öğrendikleri diğer dillerdeki sesbirimlerden farklı, bu sesbirimlere benzer veya bu sesbirimlerle aynı olmasından kaynaklanabilmektedir. Bulgar öğrencileri Türkçe konuşurken veya yazarken uzun ünlüleri kısaltır; ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz yumuşaması ve ses türemesi gibi ses olaylarının uygulamasında sorunlar yaşar. Ahenk kurallarının uygulanmasında da zorluk çeker. Bu çalışmanın amacı, Bulgar öğrencilerin Türkçe konuşurken veya yazarken sesbirimlerinde yaşadıkları problemleri tespit etmek ve yaptıkları hataları en aza indirmek için çözüm önerileri sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, sesbilgisel sorunlar, Plovdiv Üniversitesi

ABSTRACT: One of the most important problems for students in teaching Turkish as a foreign language is the correct pronunciation of phonemes. It is observed that there are difficulties in pronouncing Turkish phonemes, especially in classes formed by students from different language families. This may be due to the fact that the phonemes they produce in the target language are different from, similar to, or the same as the phonemes in their mother tongue or other languages they have learned. Bulgarian students shorten long vowels when speaking or writing Turkish; has problems in the application of acoustic phenomenon such as vowel sound contraction, haplology, final-obstruent devoicing and sound add. It also has difficulties in applying the rules of harmony. The aim of this study is to identify the problems experienced by Bulgarian students in phonemes while speaking or writing Turkish and to offer solutions to minimize their mistakes.

* Dr., Plovdiv 'Paisiy Hilendarski' Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, PLOVDIV,
h_bekir@uni-plovdiv.bg, ORCID: 0000-0002-2340-939X

Geliş Tarihi / Received: 22.05.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 07.06.2022
Yayın Tarihi / Published: 29.07.2022

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, phonological problems, University of Plovdiv

Giriş

Bulgaristan'ın Plovdiv (Filibe) şehrindeki Paisiy Hilendarski Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Filoloji Fakültesinin en yeni bölümlerinden olup Genel Dil Bilim Kürsüsü'ne bağlı olup 2009/2010 öğretim yılında kurulmuş, 2012/2013 öğretim yılında ilk mezunlarını vermiştir. Üniversitemizdeki Bulgar Dili ve Türk Dili Bölümünde öğrenim gören akademik bir alan olarak Türkçe, Türk dili ve edebiyatı gibi alanları seçen öğrencilerden bir kısmı, iki dilli ve iki kültürlü olarak nitelendirebileceğimiz öğrencilerdir. Ayrıca ana dili Bulgarca olup Türkçeyi yabancı dil olarak okuyan öğrenciler de bu bölümde öğrenim görmektedirler. Dolayısıyla üniversitedeki Türkçe öğretimi, Türkçenin ana dili ve yabancı dil olarak öğretimi olmak üzere iki ana başlık altında ele alınabilir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde uygulama çabaları sürerken çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunlarla ilgili tartışmalar, dilin doğru kullanımını açısından çok önemlidir. Türkçe Sözlük'te sesletim "bir kelimenin ses, hece, ton ve vurgu bakımından söylenme biçimi, söyleniş, telaffuz" olarak tanımlanmıştır. Başka bir deyişle sesletim, bireyin konuşmada yer alan organlarının ardışık, uyumlu hareketleriyle belirli bir dile ait konuşma seslerini doğru telaffuz etme becerisidir. Dolayısıyla sesletim bozuklukları, konuşma seslerinin çıkartılış yeri, biçimi, hızı, zamanlaması ve basıncının hatalı üretimine dayalı sorunlardır. Sesbilgisel bozukluklar ise, konuşmanın temelini oluşturan dil kurallarına ait bilgiyi (ses bilgisini/fonoloji) edinme güçlüğüdür. Dolayısıyla yabancı dil olarak Türkçe öğretimindeki sesbilgisel bozukluklar konuşma, okuma ve yazma güçlükleri görülmesinde etkin olabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, Bulgar öğrencilerin Türkçe konuşurken veya yazarken sesbirimlerinde yaşadıkları problemleri tespit etmek ve yaptıkları hataları en aza indirmek için çözüm önerileri sunmaktır. Bu çalışma ile yanlışları tespit edip ileriki düzeylere zemin hazırlamak amaçlanmaktadır. Yazı dilinin doğru bir şekilde öğretilmesi amacıyla öğrencilerle yapılan etkinliklerde ses bilgisi özelliklerinin uygulanması incelenmiş, yaşanan sorunlar tespit etmeye çalışılmış ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri araştırılmıştır.

Araştırma Modeli

Yabancı dil olarak Türkçeyi Bulgaristan'nın Plovdiv Üniversitesinde öğrenen Bulgar asıllı öğrencilerin ses bilgisi düzeyinde karşılaştıkları güçlükleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışma, betimsel bir nitelikte olup tarama modeli ile hazırlanmıştır. “Tarama modelleri, geçmişte ya da hâlen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları, herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Bilinmek istenen şey vardır ve oradadır. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir” (Karasar, 2010: 77). Bu çalışmanın evrenini yabancı dil olarak Türkçe öğrenen Bulgar asıllı öğrenciler oluşturmaktadır.

Bulgular

Bulgar öğrencilerin ses bilgisi düzeyinde yapmış oldukları yanlışlar, dil öğretimi sürecini şekillendirebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bir dil öğretiminde hedef dili öğrenenlerden temel dil becerileri olarak kabul gören okuma, dinleme, konuşma ve yazma ile alt dil becerilerini de (dil bilgisi gibi dil unsurlarını) eşit bir şekilde kavrayabilmesi ve uygulayabilmesi beklenmektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde de öğrenenler tarafından dilin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dil bilgisi yapılarının kavranabilmesi ve uygulanabilmesi beklenmektedir. Bu bağlamda sesleri, harfleri, sözcükleri, ek-kök ilişkilerini, tamlamaları ve cümle düzeni gibi dilin unsurlarını doğru bir düzende kullanabilmesi beklenmektedir.

Yabancı dil öğrenen; yeni bir ses düzeni, biçim, sözdizimi ve kendi ana dilinden farklı bir anlam evreni ve anlatım biçimleriyle karşılaşır ve ister istemez bunları kendi ana diliyle karşılaştırır. Dilbilgisi yapılarını çözümleme yoluna gider, çeşitli sorunlarla karşılaşır. Bu sorunları aşabilmek için bir yöntem geliştirir. Sadece dil bilgisi konusunda değil, sözcük öğrenme, sözcüklerin doğru sesletimi ve metin inceleme, dinleme-anlama, okuma-anlama gibi konularda da öğrenme deneyimleri yaşar ve çeşitli sorunlarla karşılaşır.

Türkçede ses olaylarının doğru öğretilmesi telaffuz, vurgu ve tonlama açısından çok önemlidir (Barın ve Demir, 2006: 258). Özellikle yabancılara Türkçe öğretiminde ses uyumlarının (büyük ve küçük ünlü uyumu, ünsüz benzeşmesi ve ünsüz yumuşaması) öğretilmesi aşamasında çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Fakat günümüzün eğitim anlayışı doğrultusunda öğrenciye ilgiyi vermekten ziyade, öğrenciye öğrenmeyi öğretmek ve

öğrencinin birden fazla duyusuna hitap edecek etkinlikler yapmak dikkat etmemiz gereken en başlı hususlardır (Temizyürek, 2002: 591). Bu çerçevede ana dili Bulgarca olan öğrencilere ses bilgisini kavratmaya yönelik etkinlikler oluştururken görme ve işitmeye dayalı etkinliklere yer vermemiz şüphesiz öğrencilerin ses olaylarını öğrenmelerini daha hızlı, kolay ve etkili yapacaktır.

Derslerde yapılan çeşitli etkinliklerde ve dönem sonu yapılan sınavlarda elde edilen veriler ve gözlemler, öğrencilerin hatalarını ve yaşadıkları sorunları ortaya koymaktadır. Bu sorunları aşağıdaki gibi sınıflandırabiliriz.

Öğrenciler çoğu zaman. Bilindiği gibi birincil uzun ünlüler Türkçe için tipik değildir. Uzun ünlüler ancak alıntı sözcüklerde bulunur. Türkçe kökenli sözcüklerde uzunluk, /ğ/ sesinin bulunduğu durumlar başta olmak üzere ikincil olarak gerçekleşir (Demir, 2011: 64). Ancak bu uzunluklar yazıda herhangi bir işaretle gösterilmediği için öğrenciler *mezun, lale, mavi, sakin, beraber, şair* gibi sözcüklerde uzun ünlüleri çoğu zaman kısaltmaktadır. Ayrıca *bağlı, yağlı, dağ, kurbağa* gibi örneklerde /ğ/ sesinin çevresinde ünlülerde oluşan uzunluğu da sezmemektedir.

Ana dili Bulgarca olan öğrencilerin Türkçeyi bir yabancı dil olarak öğrenirken sözcüklerin sesletimiyle ilgili yaşadığı bazı sorunlar daha çok Bulgarcanın ses ve alfabetinin farklılığından kaynaklanan sorunlardır. Öğretim elemanları, dillerin farklı ses yapılarından kaynaklanan öğrenme sorunlarını aşmak için çeşitli alıştırmalar yapmaktadırlar, ancak bunların yeterli olmadığını bazen ileri sınıflarda bile sesletimle ilgili sorunlar yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu farklılıklar nedeniyle ana dili Bulgarca olanlar, Türkçeyi öğrenirken sesletimde, sesleri algılamada ve yazıda çeşitli sorunlar yaşar. Örneğin, ana dili Bulgarca olan bir öğrencinin /ö/ ve /ü/ seslerini çıkarabilmesi çok zordur. Çünkü bu sesler, kendi dilinde bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu özellik sesletim sorunu yaratabilecek nedenler arasındadır. Ayrıca öğrenciler yazıda /i/, /o/ö, /u/ü ve /ç/, /ş/ seslerini de çoğu zaman tek işaretle göstermektedir.

Başka bir sorun da ince /l/ ve ince /k/ seslerinin kullanıldığı yerleri sezmemektir. Bu gibi sorunlarla sadece Türkçenin yabancı dil olarak öğreniminde değil diğer dillerin öğreniminde de karşılaşılır. Herhangi bir yabancı dil öğreniminde karşılaştığımız ilk düzen, o dilin söylenişi ve yazılışına ilişkindir.

Yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler /ğ/’yi öğrenmede güçlük çekmektedir. Söylenişte ses karşılığı olmayan /ğ/’ye çoğu zaman yazıda da

yer verilmemektedir. Örneğin kimi öğrenciler “ağacı” ve “ayağını” sözcüklerini “aacı” ve “ayanı” biçiminde; /e/ ve /i/ içeren “değil” ve “eğer” gibi sözcükleri ise “deyil”, “eyer” biçiminde yazmaktadır.

Ana dillerinde ünlü uyumu olmayan Bulgar öğrenciler Türkçede ünlü uyumunu öğrenirken ve konuşurken bazı hatalar yapmaktadır. Ünlü uyumlarıyla ilgili yanlışlıklar konusunda öğrencilerle yaptığımız çalışmalarda gerek yapım ekleri, gerekse ad ve eylem çekim eklerinin kullanımında özellikle büyük ünlü uyumu kuralını uygulamakta sorunlar yaşamışlardır. Örneğin yapım eklerinin eklenmesi sırasında seslerle ilgili “dikkatli”, “arabacı”, “kitaplık”, “sözcik”, “sanatçı”, “parasız”, “gözlük”; zaman eklerinin kullanımında “oynadi”, “bakti”, “buldi” ve soru eklerinin kullanımında “geliyor miyim”, “bakıyor miyim”, “oynayacak mı”, “bulacak mı”, “okuyacak mı” şeklinde hatalar yapmaktadırlar. Türkçede ister yapım ekleri, ister ad veya eylem çekim ekleri olsun, sözcüklere eklenirken bir takım ses olayları gerçekleşir. Yaptığımız uygulamalarda ünlü uyumları ile ilgili ciddi sorunlar yaşandığını görmekteyiz.

Ünlü daralması ile ilgili yanlışlar ünlü daralmasının gerçekleştirilmemesi (“yeyor”, “deyor”, “oynuyor”, “dinliyor”, “başlıyor”, “isteyor”, “izliyor”, “yaşayor” gibi) ve ünlü daralmasının yanlış gerçekleştirilmesi (“söyliyor”, “oyniyor” gibi) şeklinde karşımıza çıkar.

Öğrencilerin ünlü daralması konusunda en çok sorun yaşadıkları eylemler şunlardır: “atla-, başla-, bekle-, dinle-, iste-, oyna-, izle-, söyle-, topla-, yaşa-, ye-, de-”.

Ye- ve de- eylemleri ise ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Ye-mek eylemi şimdiki zaman eki ulanırken /e/ ünlüsü daralarak /i/ sesine dönüşmekteyken öğrenilen geçmiş zaman eki ve olumsuzluk eki ulanırken bu değişiklik gerçekleşmemektedir. Aynı durum de-mek eylemi için de geçerlidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde bu eylemler ayrı bir şekilde ele alınmaktadır.

Türkçede son ünlüleri kalın sıradan olmasına karşın son sesleri ince söylenen bazı alıntı kelimeler ince ünlülü ekler alır. Ancak öğrenciler çoğu zaman bunları sezememekte, “vakti”, “vakıtlar”, “saati”, “saatlar”, “dikkatli”, “kabulu”, “alkollar”, “kontrollar”, “santrallar”, “sıkaktaki” şeklinde yazmakta ve telaffuz etmektedir.

Çalışmamızda ünsüz uyumları ile ilgili sorunlar ünsüz sertleşmesi ve ünsüz yumuşaması şeklinde ele alınmıştır. Yaptığımız uygulamalarda ünsüz sertleşmesi kuralına dair karşılaştığımız sorunlar iki şekildedir: ünsüz sertleşmesinin gerçekleştirilmemesi ya da gereksiz gerçekleştirilmemesidir.

Yaptığımız etkinliklerde veya çalışma kâğıtlarında öğrencilerin “*sınıf, otobüs, sıcak, koltuk, ağaç, dolap, sıcak, yurt*” gibi sözcüklerde bu sorunu yaşadıkları gözlenmiştir. Özellikle *otobüs* sözcüğünde bu sorun diğer sözcüklere kıyasla daha fazla yaşanmıştır. Sorunun görüldüğü eylemler ise “*yap-, seyret-, iç-, çalış- ve vazgeç-*”tir. Hataları incelediğimizde üç durumun bu yanı sıra sebep olduğu görülmektedir:

1) Sert ünsüz harflerle biten sözcüklere bulunma durumu eki getirilirken ünsüz sertleşmesinin gerçekleştirilmemesi: *yatakda, dolapda, otobusda, kitapda*.

2) Sert ünsüz harflerle biten sözcüklere çıkma durumu eki getirilirken ünsüz sertleşmesinin gerçekleştirilmemesi: *yataktan, dolaptan, otobusdan, kitaptan*.

3) Eylem çekimlerinde sert ünsüz harfle biten eylemlere görülen geçmiş zaman eki getirilirken ünsüz sertleşmesinin gerçekleştirilmemesi: *yapdı, içdi, vazgeçdi, çalışdı*.

Bu üç durumun yoğunlukta olmasının sebebi bulunma, çıkma durumu ekleri ile görülen geçmiş zaman ekinin /d/ ünsüzüyle başlaması ve sert ünsüzlerden sonra değişime uğrayarak t'ye dönüşecek olmasıdır.

Yaptığımız uygulamalarda ünsüz yumuşaması kuralına dair karşılaştığımız sorunlar iki şekildedir: ünsüz yumuşamasının gerçekleştirilmemesi, ünsüz yumuşamasının gereksiz gerçekleştirilmesi.

Özellikle ünsüz yumuşamasının uygulanmama oranı oldukça yüksektir:

/nk/ ünsüzüyle biten bir sözcük ad takımının bir ögesi olarak üçüncü tekil kişi iyelik ekini alırken k > g değişimi gerçekleştirilmemiştir: “*Bu elbisenin renki*” örneğinde olduğu gibi.

Sonunda /t/ süreksiz sert ünsüzü bulunan eylemler geniş zaman, gelecek zaman, istek kipi ve şimdiki zaman ekini alırken t>d değişimi gerçekleştirilmemiştir: *ziyaret eteceğik, kahvaltı eter misiniz, seyretiyor. Git-* eylemi bu konuda öne çıkan bir eylem olmuştur. *Git-* eylemi ile ilgili şu örnekler göze çarpar: *gitecektim, gitelim, gitiyoruz, gitiyor* vb.

Ad tamlamalarında belirten durumunda olan ve süreksiz sert ünsüzlerle biten sözcükler belirten ekini alırken ünsüz yumuşamaları gerçekleştirilmemiştir: *şu çocukun ayakkabısı, sokakın köşesinde* gibi.

Ad tamlamalarında belirten durumunda olan ve süreksiz sert ünsüzle biten sözcükler ünlü sesle başlayan iyelik eklerini alırken ünsüz yumuşamaları gerçekleştirilmemiştir: *kadının bacakı, güneşin gözlüğü* gibi.

Süreksiz sert ünsüzle biten adlara ünlü ile başlayan ekler, yönelme durumu eki, belirtme durumu eki getirilirken ünsüz yumuşaması gerçekleştirilmemiştir: *kitabı, kitabın, sokaka, koltuka* gibi.

Az da olsa, süreksiz sert ünsüzle biten sözcüklere getirilmesi gereken adın durum eklerinin (yönelme, belirtme) getirilmemesi sonucunda, bu sözcüklerin sonunda olması gereken ünsüz yumuşaması kuralı gerçekleştirilmemiştir: *sokaka, mutfaka yataki, uçaki* gibi.

Çalışmalarımızda ses düşmesi konusunda orta hece düşmesi olarak da ifade edilen ünlü düşmesine yönelik yanlışlar göze çarpmaktadır: *alını, ağızı, karını, beyini, oğulu, gönülü* gibi.

Ses türemesi ile ilgili yanlışlar yardımcı ünlüler ve yardımcı ünsüzlerde görülen sorunlar olmak üzere iki aşamada görülür. Yardımcı ünlülerle ilgili, özellikle şimdiki zaman eki kullanımında ünsüzle biten eyleme ünlü uyumlarına göre yardımcı ünlü olarak ı, i, u, ü seslerinden biri getirilebilirken öğrenciler sadece /ı/, /i/ şekillerini, bazıları da /a/ ünlüsünü kullanmaktadırlar. Özellikle /i/ ünlüsünün kullanımı çok fazladır. Yanlışların çoğunluğu yuvarlak ünlülü eylemlere şimdiki zaman ekinin eklenmesi sırasında görülmektedir. Yardımcı ünsüzlerle ilgili yanlışlar daha çok /n/ yardımcı ünsüz yerine /y/ ünsüzünün kullanılması görülmektedir: *çantasıya, okuluya, kalemiyi, odayıya* gibi.

Sonuç

Plovdiv Paisiy Hilendarski Üniversitesinde Türkçe öğretimi sesletim sürecinde yapılan hatalar belli sınıflara ayrılabilir. En sık görülen, ünlü daralması, ünlü düşmesi, ünsüz yumuşaması ve ses türemesi gibi ses olaylarının uygulaması ile ilgili yaşanan sorunlardır. Bulgar öğrencileri Türkçe konuşurken veya yazarken uzun ünlüleri kısaltır. Ahenk kurallarının uygulanmasında da zorluk çeker. Hataların bazıları da ahenk kurallarının uygulanmadığı ek ve köklerde görülmektedir. Dolayısıyla Türkçe öğretiminde başarıya ulaşmak için konu titizlikle ele alınarak çözüm olacak önerileri şöyle sıralayabiliriz:

Türkçeyi öğrenenlerin; gereksinimlerine, düzeylerine, çeşitliliğine uygun öğretim yöntemleri bulunmalıdır. Dillerin farklı ses yapılarından kaynaklanan sorunları aşmak için derslerde öğrencinin “kulak dil alışkanlığını” geliştirecek alıştırmalara yer verilmelidir. Öğrenenlerin

düzeyine uygun olarak hazırlanan çeşitli etkinlikler, alıştırmalar ve okuma metinleri ile de anlam ve anlatma becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmelidir. Ünlü uyumu kuralı Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin ilk özümsemesi gereken sesbilimsel kuraldır. Çoğul eki (-lar, -ler) ya da soru eki (mı, mi, mu, mü) öğretilirken ilk olarak açıklanması gereken ünlü uyumu kuralı daha sonra kurala uygun tüm eklerde (geçmiş zaman, gelecek zaman, belirtme durumu vb.) öğrencinin karşısına çıkmaktadır ana dillerinde ünlü uyumu kuralı bulunmayan öğrencilerin, kısa bir zaman sonra kuralı benimseyip uygulayabildikleri gözlemlenmektedir. Bulgarca ve Türkçenin gramer yapısı farklı olduğundan dolayı Bulgarcadan yapılacak olumsuz aktarımların okutmanlar tarafından önceden bilinmesi ve gerekli önlemlerin alınması yerinde olacaktır. Sınıflarda, her seviyede öğrencilerin dil gelişimine dikkat edilmeli ve dilsel becerisi zayıf olan öğrencilere yönelik ek uygulamalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- BARIN, E. (2009), “Yurt Dışındaki Türk Çocuklarına Türkçe Öğretiminde Dikte ve Yazılı Anlatımın Önemi”, *TDAY-Belleten*, 54.2006/1, TDK Yayınları, Ankara 21-32.
- BARIN, E., DEMİR, C. (2006), *Türk Dil Bilgisi 1 Ses Bilgisi*, Öncü Kitap, Ankara.
- DEMİR, N., YILMAZ, E. (2011), *Türkçe Ses Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- KARA, M. (2010), “Gazi Üniversitesi Tömer Öğrencilerinin Türkçe Öğrenirken Karşılaştıkları Sorunlar ve Bunların Çözümüne Yönelik Öneriler”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8.3, 661-696.
- TEMİZYÜREK, F. (2002), *Konuşma Eğitimi*, Öncü Kitap, Ankara.
- KARASAR, N. (2010), *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.